

ԳԼԵՁՈՐԵԱՆ ՍԵՐՈՒՆԴ

ՆԵՐՍԷՍ ՎՐԴ. ՏԱՐՕՆԵՑԻ

(1220? - 1284)

Հայ մշակույթի արժանայիշատակ երախտաւորներէն է Ներսէս Վրդ. Տարօնեցի, իրրեւ մեծ ուսուցիչ եւ բանիրուն մատենասէր: Մնած է ԺԳ. Դարու առաջին քառորդին մերձաւորապէս: Իր կեանքին նախնական շրջաններուն մասին տեղեկութիւններ գրեթէ չկան: Յայտնաւորքի համառօտ յիշատակութեան համաձայն «Սա էր ի գաւառէն Տարօնոյ, ի քաղաքէն Մըշոյ, սնեալ եւ վարժեալ ի հռչակաւոր Վանսն Ղազարու, որ է Սր. Առաքնալք: Էր նա կարի քաջ վարժեալ ի գիր եւ յուսումն յունաց, եւ սերտ գիտէր զեզուն Հռոմոց եւ զերիցութիւն նոցա» (Գ. Արք. Յովսէփեան, Խաղրակեանք, Գ., էջ 152):

Ներսէս հանրային կեանքի մէջ երեւելի կը հանդիսանայ, Արեւելցի Վարդան Վարդապետին աշակերտելէ, եւ Խոր Վիրապի կամ Աղջոց Ս. Ստեփանոսի Վանքին մէջ անկէ վարդապետական գաւազան ստանալէ ետք, հաւանաբար 1267ին, երբ Վարդան Ներսէսն ալ աշխատցուցած է Դանիէլի Մեկնութիւնը գրած ատեն. «Եւ եղբար մերոյ Ներսէս Վարդապետին, որ եւ զնա աշխատեցար ի գիրս» (Յուցակ 2եռ. Ս. Յակոբեանց, Ե. Հատոր, էջ 540):

Վարդան Վարդապետի մահէն ետք (1271) Ներսէս կը յաջորդէ իրեն իրրեւ մեծ Վարդապետ: Յայտնաւորքը կարճ տողերով կ'ըսէ. «Եւ յետ փոխման նրա յաստեացս, նստաւ յաթոռ նորին, եւ յուսաւորեաց գիտութեամբ զազգս Հայոց ուսմամբ գրոց» (Խաղրակեանք, Գ., 152): Վարդապետական յաջորդութեան գաւազանագրերուն մէջ Ներսէսի անունը հաստատ տեղ ունի Վարդանի անունէն յետոյ, իրրեւ անոր զխաւոր աշակերտ, իսկ Ներսէսին կը հետեւի իր աշակերտներուն ամենէն երեւելին՝ Եսայի Նչեցի:

Ներսէս Տարօնեցին 1275-1279 տարիներուն կը գտնուի Տարօնի եղիազարու Վանքը, իրրեւ առաջնորդ եւ ուսուցիչ:

Տարի մը յետոյ, 1280ին, ան իր վարժապետական աթոռը կը հաստատէ Դլածոր, Պոռ մեծ իշխանին հովանաւորութեամբ: Իր պաշտօնավարութիւնը այնտեղ երկար չի տեւեր, կը վախճանի 1284 (ՉԼԿ), Փետրուար 6ին, Յայտնաւորքի համաձայն «ի բարուր ծերութեան», եւ կը թաղուի անդ:

Ներսէսի աշակերտներէն ծանօթ են,

1. — Ստեփանոս Արք. Օրբէլեան (+ 1304):
2. — Յովհաննէս Վրդ. Արճիշեցի, Ոսպնակեր:
3. — Մխիթար Վրդ. Կերմանեցի կամ Սասնեցի (+ 1337):
4. — Եսայի Վրդ. Նչեցի (+ 1338):
5. — Մատթէոս Բճն. Կիլիկեցի:

Առաջին չորսը յայտնի մատենագիրներ են, իսկ վերջինը կը ներկայանայ իրրեւ գրիչ: Ասոնց վրայ կարելի է աւելցնել Սասնեցի Դատիթ բարունապետը Դլածորի համալսարանին:

Դլածորի բազմադրին Վարդապետարանը կը պարտինք Եսայի Նչեցիին, իսկ Եսայի Նչեցին՝ Տարօնեցի Ներսէսին. — Սիրն, 1971, էջ 434-436:

ԳՐԻԴՈՐ ԱՐԲԵՊՍ. ԲՋՆԵՑԻ

(1230? - + 1298)

Մնած է ԺԳ. Դարու երկրորդ քառորդին սկիզբները հաւանաբար: Աշակերտած է Արեւելցի Վարդան Վարդապետին. կայ վկայութիւն իր իսկ գրչէն, տրուած 1283ին. «Ես Գրիգոր սպասաւոր բանի ... ազգաւ Տամբատեցի, որ եւ մակադրեալ կոչեցայ Բջնեցի, սնեալ եւ վարժեալ առ ոռոս տիեզերալոյս, սուրբ եւ երանաշնորհ բարունապետին Վարդանայ» (Յիշտ. ԺԳ. Դարի, թիւ 437):

Ուրիշ յիշատակարանի մը մէջ, գրուած 1271ին, ի Խոր Վիրապ, Գրիգոր Բջնեցին յիշուած է որպէս «սպասաւոր բանին» (Յիշտ. ԺԳ. Դարի, թիւ 319):

Ան եղած է Արքեպիսկոպոս Բջնիի, եւ ուսուցիչ Դլածորի մէջ: Իր ժամանակակիցները բարձր գովեստներ նուիրած են իրեն: Գրիչներէն մին, 1283ին, արծանազարած է. «Ջարի, երջանիկ, զսուրբ եւ տիեզերալոյս բարունապետն Գրիգոր Բջնեցի ...

յիշել աղաչեմ . . . » : « Աստուածասէր եւ հզազգեաց, ընտրեալ վարդապետ . . . այր հեզ եւ խոնարհ, եւ պատուիրանաց Տեառն պահող, եւ քաղցր առ ամենեւին, եւ ուսուցիչ եւ ուղղիչ բազմաց, եւ դարձուցիչ մեղաւորաց . . . » (Յիշտ. ԺԳ. Դարի, թիւ 437) :

Գրիգորէս գրիչ զայն կ'անուանէ « գերապայծառ վարդապետ . . . գեղապաճոյճ եւ բազմահոչակ » (Յիշտ. ԺԳ. Դարի, թիւ 658) :

Մկրտիչ գրիչ, 1298 ին, բաւական տեղեկութիւններ արծանագրած է իր բարունապետին՝ Բջնեցիի մասին. « Սուրբ բարունապետն իմ Գրիգոր՝ մակյորջորջեալ Բջնեցի, զսուցիչն իմ եւ գերախառնոր, որ էր այր բարեմէր եւ կատարեալ յիմաստս առաքինութեան, ի տեսականն եւ ի գործականն, բայց առաւելեալ բանականաւն, որպէս թէ սեռ իսկ ասել զնա բանի, եւ կամ միտ. վասն որոյ պատուեալ յԱստուածուստ եւ ի մարդկանէ, ի մեծամեծաց եւ ի փոքունց . . . որ եւ յայսմ ամի փոխի առ անծկալին իւր Քրիստոս . . . » (Յիշտ. ԺԳ. Դարի, թիւ 659) :

Գրիգոր Արքեպիսկոպոս վախճանած է 1298 ին, թողլով բարի անուն :

Ս Ա Ր Գ Ի Ս Գ Ր Ի Չ

(1250 ? - 1300 ?)

Գլածորի մէջ աշխատող հնագոյն գրիչներէն մին է Սարգիս : Ծնած է ԺԳ. Դարու կիսուն հաւանաբար : Ան մասնակցած է 1284 ին, Աղբերց Վանքին մէջ օրինակուած Հաւաքածուի մը գրչութեան, եւ ունի փոքր յիշատակարան մը :

« Եւ մեղուցեալ խուլս անմոռաց յիշեալ յաղաթս քո, ով սուրբ վարդապետ բարունի եւ մեծապատիւ : Վարդապետին է Ներսիսի՝ Եւագրեայ ոգեշահ իրաւոս : Անպիտան գրիչ Սարգիս ծրեաց եւ աւարտեաց : Վարդապետ, աղաչեմ զսովեալս ի հոգեւոր կերակրոյն յիշեալ ի կենդանի յաղաթք » (Յիշատակարանք ԺԳ. Դարի, թիւ 455, էջ 554) :

Նոյն տարին առ մասնակցած է դարձեալ Ժողովածուի մը գրչութեան, որուն մէջ արծանագրած է երկու մանր յիշատա-

կագրութիւններ. « ՁԱրգիս գրողս յիշեալ » (նոյն, էջ 555) : « Աւերհնեալ Տէր Աստուած, որ զաւրացոյց զտկարութիւնս իմ յանկ հանել զսակաւ աշխատութիւնս » (նոյն, էջ 556) :

Մ Ա Տ Թ Է Ո Ս Ք Է Ն. Կ Ի Լ Ի Կ Ե Յ Ի

(1250 ? - 1310 ?)

Գրիչ Մատթէոս Քահանայ ծնած է ԺԳ. Դարու կիսուն հաւանաբար Բարձր ուսում ստանալու նպատակով գացած է Աղբերց Վանք (Գլածոր), ուր ընդօրինակած է Հաւաքածու մը, 1284 ին, իր ուսուցչին՝ Տարօնցի Ներսէս Վարդապետի հրամանով : Յիշատակարանէն կը քաղենք հետեւեալ տեղեկութիւնները :

« Վարժապետ եւ խրատիչ սուրբ վարդապետս Ներսէս, որոյ հրամանաւ գրեցի զսայ մեղապարտս Մատթէոս » :

« Մատթէ անուն եւ եղկելի, Սուտ քահանայ, տրտում հոգի, Որոյ եկեալ յայս գաւառի, Որում անուն Վայծոր կոչի, Հուպ ի շիրիմն Սիւնեցի, Ի յԱղբերց Վանս մենաստանի, Յերկրորդ Աթէնքս պանծալի, Ոռ ոտքս հաւր մեր Ներսէսի, Եւ բարունեաց վարժապետի, Հասեալ ի ծայրս իմաստ բանի » : (Յիշատակարանք ԺԳ. Դարի, թիւ 455) :

Ս Տ Յ Փ Ա Ն Ո Ս Կ Ր Օ Ն Ա Ի Ո Ր

(1250 ? - 1320 ?)

Գրիչ Ստեփանոս կրօնաւոր ծնած է ԺԳ. Դարու երկրորդ կիսուն սկիզբը հաւանաբար :

Ան 1282 ին օրինակած է մէկ Մատենագրութիւնք Դիոնէսիոսի Արիսպագացւոյ, որուն յիշատակարանէն կու տանք հատուած մը :

« Արդ, աղաչեմ զամենեւեան, որք հանդիպիք այսմ կենսապարգեւ կտակիս, յիշեցիք զառաջասացեալ երջանիկ վարդապետն Ներսէս, եւ զծնաւոյսն իւր, ընդ նմին եւ զՄովսէս բեմբական, որ ամենայն մարմնաւոր հանգստեամբ սպասաւորեաց մեզ . . . Իսկ հուսկ յետո քան զամենեւ-

եան յիշեցէք զազազուն եւ փցուն զրիչս Ստեփանոս, սոսկ անուամբ կրանաւոր, եւ զեղբայրն իմ Պետրոս՝ զհանգուցեալն ի Քրիստոս» (Յիշտ. ԺԳ. Դարի, թիւ 434)։

Մասնակցած է Աստուածաշունչի մը ընդօրինակութեան, 1318ին, եւ զրած է հետեւեալ տողերը։

«Զբարունապետն զԵսայի,
որ է ստացաւդ համայնս տառի,
է եւ յայժմուս ժամանակի,
ջուր իմաստից մերոյս սեռի,
յիշել ի Տէր տարփմամբ սրտի,
յաւետանալ յայսմ գործի,
զի սընութիւն մերոյս ազգի,
պողաբերի յիմաստս բանի»։
«ԶՍտեփանոս աղաչեմ յիշել ի Տէր»

(Յիշատակարանք ԺԴ. Դարի, թիւ 181, էջ 145)։

ՊՕՂԱՍ ՎՐԴ. ԱԿՆԵՐՑԻ

(1250? - 1321?)

Անուանի գրիչ եւ ծաղկող Պօղոս Վրդ. Ակներցի ծնած է Կիլիկիա ԺԴ. Դարու կիսուն ենթադրարար։ Նշած է միաբան Ակների սուրբ ուխտին։ Ըստ երեւոյթի սիրած է տեղ փոխել յոճախ, ինչպէս ինքն իսկ կը յայտնէ թէ մտրի «տառանում» ունէր «հողմով մանգութեան»։ Իր գրչական եւ մանրանկարչական գործունէութիւնը, վանական բազմաթիւ յարկերու տակ, տեսած է աւելի քան կէս դար (1267 - 1321)։

Այդ շրջանի արդիւնքէն կը յիշենք հետեւեալ գործերը որոնք կատարուած են Գլածորի մէջ։

1. — Աւետարան, 1307, Երկրորդ Աթէնք (Գլածոր)։ Դրած եւ նկարած է մեծ վարժապետ Դաւթի համար։

2. — Աւետարան, 1313, Գլածոր։ Դրած եւ ծաղկած է։

3. — Աւետարան, 1314, Գլածոր։ Դրած եւ ծաղկած է «վատեալ ի լուսոյ եւ պակասեալ ի զարուսթենէ. դողողեալ ձեռքս եւ մտաք . . . »։

Ստացող՝ Ստեփանոս Սրբէլեան, աշակերտ՝ «Երանաշնորհ բարունապետին եւ տիեզերալոյս Վարդապետին Եսայեայ» (Յիշտ. ԺԴ. Դարի, թիւ 134, էջ 99)։

Գարեգին Արքեպս. Յովսէփեան դիտել կու տայ որ Կիլիկիայէն Գլածոր եկած գրիչներն ու վարդապետները «իրենց հետ բերած արուեստն ու տեխնիկան պատուատում են Գլածորի դպրոցում»։ Այսպէս էր, օրինակ, Պօղոս Վարդապետ Ակներցին» (Քաղաքականք, Բ. Հատոր, էջ 227)։

ԴԱԻԹ ՎՐԴ. ՍԱՍՆԵՑԻ

(1250? - 1323?)

Դաւիթ Սասնե. ի ծնած է ԺԴ. Դարու կիսուն մօտաւորապէս։ Ան մին էր Տարօնցի Ներսէս Վարդապետի աւագ աշակերտներէն, որ իբրեւ վարդապետ կը յիշուի 1275 թուին։

Սասնեցին հետեւելով Տարօնցիին կը տեղափոխուի Գլածոր, եւ Ներսէսի մահէն ետք (1274) կը տեսնուի իբրեւ բարունապետ Գլածորի՝ Եսայի Նչեցիի կողքին։

Գլածորի Դպրատան մէջ Դաւթի պաշտօնավարութիւնը կը տեսնուի մօտ չորս տասնամեակ։

Կիրիոն գրիչ, 1321ին կը գրէ «ի վարժապետութեան սուրբ եւ բազմբնականիկ քաջ հոգեւորաց Հայոց՝ երկուց ամուլաց ճշմարիտ հաւատոց մերոց՝ Դաւթի եւ Եսայեայ, ի հռչակաւոր եւ սուրբ մենաստան համալսարանիս Գլածորոյ» (Յիշատակարանք ԺԴ. Դարի, թիւ 207)։

Այդ թուականէն ոչ շատ յետոյ վախճանած է Դաւիթ բարունապետ Սասնեցի՝ յառաջացեալ տարիքով։

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱՐՃԻՇԵՑԻ (ՈՍՊՆԱԿԵՍ)

(1260? - 1330?)

Յովհաննէս Վրդ. Արճիշցի ծնած է ԺԴ. Դարու կիսուն մօտաւորապէս։ Աշակերտած է նախ Տարօնցի Ներսէս Վարդապետին (+ 1284), եւ ապա անոր յաջորդին Եսայի Նչեցիի։ Ոսպնակեր կոչուած է՝ որովհետեւ տասնհինգ տարի շարունակ՝ թրջուած ռսպ միայն կերած է։

Արճիշցիի գլխաւոր երկն է Մեկնութիւն Պատարագի, զոր յօրինած է կարգ մը քահանաներու թախանձանքով, համառօտելով եւ պարզաբանելով Անծնացի Խոսքով Եպիսկոպոսին եւ Լամբրոնացի

Ներսէս Արքեպիսկոպոսին համանուն երկերը:

Յովհաննէսի լեզուն պարզ է եւ ոճը յստակ: Իր գրած Պատարագի Մեկնութիւնը տպուած է Պոլիս 1799 թուին. — Հայ Գրողներ, Երուսաղէմ, 1971, էջ 354:

ԵՍԱՅԻ ՎՐԴ. ՆՁԵՑԻ

(1255? - + 1338)

Սասունի Նիչ աւանէն էր Եսայի, ծնած է ժ. Դ. Դարու երկրորդ կէսին սկիզբը: Աշակերտած է Տարօնցի Ներսէս Վարդապետին, եւ անոր մահէն ետք (1284) յաջորդած է իրրեւ մեծ Վարդապետ Գլածորի նորարաց Դպրեմանքին: Նչնցի ձեռնհասօրէն վարած է այդ բարձր պաշտօնը, աւելի քան կէս դար, մինչեւ իր մահը: Հասցուցած է բազմաթիւ աշակերտներ, որոնցմէ շատերը ժ. Դ. Դարու նշանաւոր եկեղեցական գործիչներ եւ հեղինակներ հանդիսացան:

Նչնցին եղաւ համբաււոր եւ շատ սիրուած ու յարգուած մեծ ուսուցիչ մը: Ոչ միայն Սիւնիքէն, ուր կը գտնուէր Գլածորի Վանքը, այլ եւ Մեծ Հայքի ամէն կողմերէն, մինչեւ իսկ Կիլիկիայէն ուսումնասէր անձեր կը փութային Գլածոր՝ ստանալու համար բարձրագոյն ուսում եւ վարդապետական իշխանութիւն:

Եսայի Նչնցի, տեսնելով ունիթոռներուն յարուցած շփոթութիւնները, ստիպուեցաւ գրով ու խօսքով պայքարիլ այդ կործանարար հոսանքին դէմ: Հայ եկեղեցւոյ դաւանական ուղղափառութիւնը եւ վարչական անկախութիւնը պաշտպանելու այդ վեհ գործը իրմէ ետք ազդու կերպով շարունակեց իր աշակերտներէն հռչակաւորն Յովհան Որոտնեցին՝ Տաթեւի Դպրոցին մեծ ղեկավարը:

Նչնցին թողած է նաեւ բաւական թիւով գրական աշխատութիւններ, մասամբ իրրեւ դասական ձեռնարկներ գրի առնուած, եւ մասամբ իրրեւ Թուղթեր՝ գրուած ընթացիկ դէպքերու պահանջովով:

Գլածորի մեծանունը բարունակեց վախճանած է խոր ձերութեան հասակով, եւ թաղուած է նոյն Վանքին մէջ. — Հայ Գրողներ, էջ 364-367:

ՈՍԿԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

(1270? - 1320?)

Գրիչ Ոսկան Վարդապետ ծնած է ժ. Դ. Դարու երրորդ քառորդին վերջերը ենթադրաբար: Ան իրրեւ գրիչ կը տեսնուի Գլածոր 1304 թուին, Աւետարանի մը ընդօրինակութեամբ, որուն յիշատակարանին մէջ արձանագրած է. «Դրեալ եղև Աւետարանս այս ի թվին Հայոց 22 [ուղղելի է 20?], ձեռամբ Ոսկան Վարդապետին, ի Վայոցձոր, ի Վանս Գլածոր՝ Սուրբ Ստեփանոսին, ի թագաւորութեան Հայոց Հեթմոյ ճգնաւորի եւ աստուածասիրի, ի հայրապետութեան տեառն Դրիգորի, եւ յիշխանութեան այսմ նահանգի Պարոն Բուրթնի, եւ ի վերատեսչութեան հոգւոյ մերոյ տէր Յոհաննիսի, եւ ի զաստիարակութեան Հայոց դպրոցի Եսայի Վարդապետի» (Յիշատակարանը ժ. Դ. Դարի, թիւ 39 եւ 323):

ՎԱՐԴԱՆ ՎՐԴ. ԲԱՐՁՐԲԵՐԴՅԻ (ԿԻԼԻԿԵՑԻ)

(1260? - 1326?)

Վարդան Վրդ. Բարձրբերդցի ծնած է ժ. Դ. Դարու երկրորդ կիսուն սկիզբները: Իր ուսումը ստացած է նախ Գռնբերի Վանքին մէջ, Յովհաննէս Արքայեղօր (+ 1209) ձեռքին տակ, եւ դարձած է հմուտ գրիչ մը:

Ապա գացած է Գլածոր եւ աշակերտած Եսայի Նչնցիին (1287-1311), գոր կ'որակէ «աստուածիմաստ եւ տիեզերայոյս սուրբ բարունակետ», եւ անկէ ստացած է վարդապետական գաւազան 1312ին:

Վարդան Վարդապետի կը վերագրուին կարգ մը մանր գրուածքներ, ոմանք արծակ, ոմանք տաղաչափեալ, որոնց մէկ մասը տպագրուած է, իսկ միւս մասը կը մնայ ձեռագիր:

Բարձրբերդցին առհասարակ գրած է խրթին լեզուով եւ վերամբարձ ոճով:

Հաւանաբար ինքն է այն Վարդան Վարդապետը, որուն խնդրանքով Յովհաննէս Ծործորեցի յօրինած է իր Դանիէլի Մեկնութիւնը, 1316ին, Ծործորի Վանքին մէջ. — Հայ Գրողներ, էջ 351-352:

(1)

Ն. ԱՐՔ. ԾՈՎԱԿԱՆ